

COR VAN GOGH EN DE BOERENoorlog

MH van Meurs¹

Summary

Cor van Gogh, the youngest brother of the famous painter Vincent van Gogh, is relatively unknown. Attracted by the gold discoveries in the Transvaal, he went there in 1889 to try his luck.

There he entered the service of Cornucopia Gold Company. His letters dating from that period sketch an interesting image of life on the goldfields of the Transvaal by the end of the nineteenth century. Shortly afterwards he joined the NZASM and became foreman of the locomotive workshop.

From documents it becomes clear that he supported the cause of the Boer's war party. When war broke out, he joined the volunteer corps of Genl. JSF Blignaut. In April 1900 this corps was involved in a skirmish in the vicinity of Brandfort. Cor fell ill and, according to the death certificate issued by the Transvaal Red Cross, he committed suicide while being very feverish. It is not known where he was buried.

JEUGD

Cor van Gogh, de broer van de wereldberoemde kunstenaar Vincent van Gogh, werd in Zundert geboren op 17 mei 1867. Vermoedelijk werd hij vernoemd naar zijn oom, de Amsterdamse kunsthandelaar Cor Marinus van Gogh (1824-1908).²

Het dorp Zundert lag zo'n drie uur gaans van Breda en telde, op 31 december 1853, 3 997 inwoners. Bijna één derde van de Zundertnaren woonde in de hoofdplaats Groot-Zundert; de rest huisde in de twee dorpjes Klein-Zundert en Wernhout. Een groot gedeelte van de gemeentegrens was tevens landsgrens. De contacten met de Belgische burens waren intensief. Er werd druk over de grens getrouwd en vele boeren hadden bezittingen aan weerszijden van de staatsgrens.³

Rond de geboorte van Cor in 1867 bevond Zundert zich in een crisis. Sinds de realisatie, in 1854, van de spoorlijn Roosendaal-Antwerpen ging er niet veel

¹ Researcher voor de provincie Groningen.

² J Ploeger, "Cornelis Vincent van Gogh in Transvaal" in: *Lantern*, december 1981, p. 51.

³ F Kools, *Vincent van Gogh en zijn geboorteplaats* (Zutphen 1990), p. 72, 73.

verkeer meer over de verharde rijksweg, die dwars door het dorp liep, en die eerder een belangrijke schakel was in de verbinding Amsterdam-Parijs. Lies van Gogh, de zuster van Cor, noemde het dorp "dood en uitgestorven";⁴ van fabrieksarbeid was nog geen sprake.

Moeder Anna was al 47 toen Cor, haar laatste kind, werd geboren. De oudste van de zes kinderen, Vincent, was inmiddels 14. Vincent verliet het huis twee jaar later om bij de kunsthandelaar Goupil in Den Haag te gaan werken, en zag zijn jongste broer alleen nog maar tijdens de vakantie. Hij refereerde liefdevol aan Cor als "kleine broer".⁵

De vader van Cor was Theodorus van Gogh. Hij was een Nederlands Hervormde predikant, evenals zijn vader en zijn grootvader. In zijn eerste standplaats Zundert leidde Dorus, zoals hij door zijn familie meestal werd genoemd, een kleine protestantse gemeente in een van oudsher katholieke gemeenschap.⁶

Tijdens Cors jeugd stimuleerde Vincent zijn artistieke ontwikkeling en Cor werd zelfs de eerste leerling van Vincent want op 22 juli 1878, tijdens een visite aan zijn familie in Etten, nam hij Cor mee voor een wandeling en legden ze samen een schetsmap aan.⁷

Begin augustus tekenden Cor en Vincent nog een andere schets. Vincent schreef daarover aan Theo: "Heb dezer dagen met Cor samen, die een gedeelte van de schets maakte, een tekeningetje gemaakt naar Un dimanche matin van Emile Breton, met pen & inkt & potlood."⁸

Later die maand vertrok Vincent uit Etten om in de buurt van Brussel een theologische opleiding te volgen en aan het einde van het jaar ging hij als lekepriester naar de Borinage. Pas met de kerst van 1883 keerde hij terug naar zijn familie, die naar Nuenen verhuisd was. Cor was toen 16 en bezig aan zijn laatste jaar op school in Helmond.

Hoe het Nuenen van die dagen eruit zag weten we onder meer door een beschrijving van Lies van Gogh, die over het plaatsje schreef: "Nuenen ligt achter Helmond in een weversstreek. Men vindt er, voor zover die in gebruik zijn en niet

⁴ Geciteerd in Kools, p. 80.

⁵ De brieven van Vincent van Gogh ('s Gravenhage, 1990), nr. 74 Ramsgate, 17 (of 18) april 1876.

⁶ K Kaldenbach en M Didier, Pelgrimstocht door het leven. Relzen in de voetsporen van Vincent van Gogh (Amsterdam, 1990), p.12.

⁷ De brieven van Vincent van Gogh, ('s Gravenhage, 1990), nr. 144. Etten, 22 juli 1878.

⁸ Ibid., nr. 145, Etten, begin augustus 1878.

door stoomwerktuigen vervangen, weefgetouwen, die, soms een paar eeuwen oud, uit eikenhout zijn gesneden, zwart van ouderdom als kanunnikenbanken in een Domkerk." En verderop: "t Weversbedrijf is een ongezond zenuwachtig beroep; de wevers zagen er meestal slecht uit; mager en bleek kon men de droomerige figuren langs de velden huiswaarts zien schrijden, als ze hun linnen naar den een of anderen fabrikant hadden weggebracht en garen of katoen meegekregen van daar, om opnieuw te verwerken."⁹

Onder de mensen in deze streek vond Vincent van Gogh een omuitputtelijk arbeidsveld voor zijn kunst en diezelfde Vincent suggereerde in september 1884 aan Theo dat Cor kunsthandelaar moest worden: "Maar erg verwondert het mij dat ik nooit over Goupil heb horen praten betreffende Cor. Waarom niet? Vooral als jij (Theo) erin blijft, dunkt mij ligt het voor de hand, (dat) Cor er ook in moest gaan - later hebt ge gezelschap en hulp aan elkaar - en hij is er in elk geval beter aan toe, leert meer, ziet meer dan als 'consul' of op een 'notariskantoor' & c. of 'de posterijen' allemaal overigens niet weinig fatsoenlijk en één pot nat. Cor zelf, voor zover ik weet, heeft geen bepaald idee dat hij of in dit of in dat vak begeert te gaan - wegens hij van dichtbij nog waarschijnlijk weinig anders heeft gezien dan boeken, de straatweg, & c. Hij is nu dunkt me een aardige jongen, doch wel wordt het tijd, hij in de praktijk komt, dunkt me, anders schieten ze door, die luitjes, vooral als ze op een wat al te leeg kantoortje komen - schieten ze door in pedanterie en nulliteit."¹⁰

Cor zou die nogal bevoogdende raad van z'n oudste broer niet opvolgen. Na zijn studie aan Hogere Burgerschool in Breda, aangevangen in 1880, koos hij voor een technische carrière. In april 1885, net voordat hij 18 werd, begon hij als leerling bij de machinefabriek Begeman in Helmond. Pas het jaar daarop zou hij zijn eerste geld gaan verdienen zoals blijkt uit een brief van zijn zuster Wil van Gogh aan Line Krusse gedateerd augustus 1886: "Cor heeft promotie gemaakt op de fabriek, hij is nu bankwerker en gaat over vier weken verdienen."¹¹

In diezelfde brief bericht zij ook over de dood van vader van Gogh die op 26 maart 1885 was gestorven: "Pa ging gezond uit 's morgens en 's avonds kwam hij thuis en met het inkomen van de deur zonk hij in elkaar zonder een teken van leven meer te geven. 't Was vreeselijk. Dien nacht vergeet ik nooit. 't gebeurde 's

⁹ EH du Quesne-Van Gogh, *Vincent van Gogh, herinneringen aan haar broeder* (Baarn, 1923), p. 45, 46.

¹⁰ *De brieven van Vincent van Gogh*, ('s Gravenhage, 1990), nr. 465, Nuenen, eind september 1884.

¹¹ Brief van Wil van Gogh aan Line Krusse, Breda, 26 augustus 1886, Van Gogh-Museum Amsterdam, b. 4536 v/1992.

avonds om half acht. Cor was in Helmond en kwam pas om half twee 's nachts thuis, o 't was zoo verschrikkelijk. 'k hoop dat je bewaard zult blijven om ooit zoo iets te ondervinden."¹² Hoe Cor reageerde op de dood van zijn vader is onbekend, wel weten we dat hij niet veel later Begeman verliet om in Engeland als machinebouwer aan de slag te gaan. In oktober 1887 verhuisde hij naar Lincoln om een baan aan te nemen als metaalbewerker.

Een jaar later schreef hij aan zijn broer Theo vanuit zijn woning aan S. Pelham Street: "Het is zondagmorgen. Buiten ziet het er alles behalve aantrekkelijk uit. Koud en mistig, zondagen zijn hier erg onplezierig: alles gesloten, koffiehuisen, winkels alles. Behalve een onnoemelijk aantal kerken en kapels waarvan hier een overmatig gebruik wordt gemaakt."¹³

En passant blijkt uit deze brief dat Cor veel meer met zijn broer Theo ophad dan met de eigenzinnige Vincent: "Geloof niet dat al schrijf ik niet dikwijls, ik je vergeet want jij bent eigenlijk mijn enige broer."¹⁴

IN DE GOUDVELDEN

De vervelende zondagmiddagen, de koude en de mist zullen zeker een rol hebben gespeeld toen Cor niet veel later besloot om Engeland te verlaten en zijn geluk te gaan beproeven in de goudvelden van Zuid-Afrika. Daar was, in maart 1886, door de Australische prospektor George Harrison het honderden kilometers lange hoofdrif ontdekt op de boerderij van Gerhardus Cornelis Oosthuizen. Meerdere ontdekkingen volgden kort daarop waarna de regering besloot om vice-president Christiaan Johannes Joubert en Johann BF Rissik, een ambtenaar van de landmeetkundige dienst, naar de goudvelden te sturen om polshoogte te nemen. Op grond van hun verslag werden de plaatsen Driefontein, Elandsfontein, Doornfontein, Turffontein, Randjeslaagte, Roodepoort, Langlaagte, Paardekraal en Vogelstruisfontein tot openbare delverij verklaard. In de praktijk betekende dit dat mensen daar nu officiële claims konden kopen. Omdat er geen dorp bestond, vestigde iedereen zich waar het hem uitkwam. Tegen september 1886 waren er al 1 300 delverslicenties uitgegeven waarna er per dag nog zo'n 60 bijkwamen. Centrum van de delverij werd het nieuw gestichte dorp Johannesburg dat werd uitgemeten op een stuk regeringsgrond en werd bestuurd door de mijncommissaris en landdrost Carl von Brandis.¹⁵ De eerste drie jaar kon iedereen aan de ontginning van het goud deelnemen. Er was geen bijzonder technische kennis of kapitaal

¹² Ibid.

¹³ Brief van Cor van Gogh aan Theo, Lincoln, 16 oktober 1888. Van Gogh-Museum Amsterdam.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Johannesburg Eenhonderd Jaar (Johannesburg, 1986), p. 11.

nodig. Maar toen Cor in Transvaal aankwam was het feitelijk al gebeurd met de kleine ondernemers. De rif was grotendeels in handen gekomen van grote mijnmagnaten die het vermogen hadden om de machines te kopen, mijningenieurs aan te trekken en schachten aan te leggen om de dieper liggende goudlagen te bereiken. Deze mijnmagnaten verenigden zich in 1889 in the Chamber of Mines, onder voorzitterschap van de Duitser Hermann Eckstein, en maakten Kruger erepresident. In dat jaar kwam al 96 % van de goudopbrengst in Transvaal van de bij de Mijnkamer aangesloten ondernemingen. In 1890 waren er 450 ondernemingen, met een gezamenlijk vermogen van 11 miljoen pond, waarvan er 360 genoteerd waren aan de effectenbeurs van Johannesburg.¹⁶

Nog voor het uitbreken van de Boerenoorlog liep het Transvaalse aandeel in de wereld-goudproductie op naar 27,6 %.¹⁷ Dit alles betekende een ware revolutie in de republiek van Kruger. Van een armlastige agrarische staat veranderde de ZAR in een geïndustrialiseerde republiek terwijl het economische hart van Zuid-Afrika van Kaapstad naar Johannesburg verschoof.

Het goud trok gelukzoekers uit de hele wereld aan. De stroom naar de stad zwol aan tot een stortvloed. In enorme aantallen stroomden ze vanuit het land en vanuit het buitenland toe. Boeren, zwarten, Engelsen en andere buitenlanders die fortuin hoopten te maken. Ze kwamen als arbeiders, ondernemers en avonturiers.¹⁸ En één van hen was Cor van Gogh.

Cor trad in dienst van de Cornucopia Gold Company, een van de kleinere goudmijnen, gelegen in Germiston bij Johannesburg.

Er zijn enkele brieven van hem vanuit Zuid-Afrika bewaard gebleven. Ze dateren uit zijn begintijd aldaar, de jaren 1889 en 1890. De eerste is geschreven op 20 oktober 1889 en geeft informatie over zijn reis naar en zijn aankomst in Zuid-Afrika:

"Je kunt zeker wel nagaan (dat) ik geducht het land had, toen ik Parijs achter de rug had (Cor had zijn broer Theo en diens vrouw Jo in Parijs bezocht); toen ik goed en wel aan boord was ging het langzamerhand beter, maar 'Scheiden thut Weh', dat is zeker. Behalve Lissabon en Madeira was er niets bijzonders aan de reis; wel zagen we een mistige stip, wat de kapitein zei Kaap Finisterre was, en waar iedereen zich half blind op tuurde, maar ik verzeker je (dat) het de moeite niet loonde.

¹⁶ GA Leyds, *A history of Johannesburg* (Kaapstad, 1964), p. 254.

¹⁷ D Jacobsson, *Fifty golden years of the Rand 1886-1936* (Londen, 1936), p. 77.

¹⁸ A Sparks, *De kunst van de goede hoop* (Baarn, 1990), p. 169.

De aankomst in Z.d. Afrika was mooi, heerlijk weer en een heerlijk gezicht op de Tafelberg en Kaapstad.

Ik had plezierig gezelschap aan Mr. Sluiter en aan een Franschman maar de rest geef ik je cadeau; het was over het algemeen een zoodje.

Verdere belangrijke avonturen heb ik tot dusverre niet gehad. Johannesburg is een plaats vol stof en goud; mijn werk bevalt me goed, zoo ook Hollemans (Hollemans was een vriend van Cor in Johannesburg) maar voor de rest gezelligheid, comforts, amusements of iets dergelijks van dien aard is hier niet. Onze vrije tijd besteden wij om in onze bedstoelen te liggen lezen; de stad is leelijk zonder eenige omstreken, wat je trouwens op de photographie wel kondt zien. Maar je raakt hier langzamerhand aan alles gewoon."

En verderop: "Alles is wegens de droogte vreselijk duur, men spreekt over een hongersnood, en veel lui verlaten de stad, of zenden vrouw en kinderen weg. Ingesloten zend ik stukjes uit de courant hieromtrent. De ossen onderweg van Kimberley sterven bij gebrek aan drinkwater."¹⁹

We kennen een indirecte reactie van Theo, gedateerd 22 Oktober 1889, toen hij aan Vincent schreef: "Moe heeft ons een brief van Cor gestuurd; hij is in Johannesburg aangekomen. Het is een heel ruig land waar je de hele dag met een revolver op zak moet lopen. Er zijn geen planten, niets dan zand, behalve op plaatsen die als het ware oasen zijn."²⁰

En aansluitend, op 22 december 1889 meldde Theo aan Vincent:

"Cor schrijft vrij vaak uit Transvaal. Het leven daar schijnt geen pretje te zijn. Planten of bloemen zijn er niet. Als het niet ondraaglijk warm is, regent het er zo dat alles blank staat. Alle dagen zijn er volstrekt hetzelfde, daarom zegt hij dat hij de zondagen & de andere vrije uren verafschuwt."²¹

Cor schreef in februari 1890 opnieuw aan Theo en Jo naar aanleiding van de geboorte van hun zoontje, de latere Ir. VW van Gogh die op 31 januari 1889 het levenslicht zag.

¹⁹ Brief van Cor aan Theo en Jo, Johannesburg 20 oktober 1889, Archief Van Gogh-Museum Amsterdam.

²⁰ De brieven van Vincent van Gogh ('s Gravenhage, 1990), nr. 815, Theo aan Vincent, 22 oktober 1889.

²¹ Ibid., nr. 833, Theo aan Vincent, Parijs, 22 december 1889.

"Beste Jo en Theo. Van harte kom ik je feliciteren met de komst van Vincent Willem Esq. (afkorting van Esquire: de weledelgeborene). Je weet niet hoe blij ik met het groote nieuws was en dat alles goed afgelopen is.

Ik gevoel mij ook niet weinig trotsch dat ik een neefje gekregen heb en zou hem graag eens willen zien, maar wanneer zal dat gebeuren, zoo heel gauw zeker niet.

Ik bedank je wel voor je schrijven dat ik verl. Zondagavond kreeg; ik hoop ik gauw gelegenheid zal hebben, deze weg te krijgen, maar dit is van hier nogal lastig; daar wij erg afgezonderd liggen en ikzelf het te druk heb om vooreerst naar (de) stad te gaan.

Nog dikwijls denk ik terug aan mijn zijn in Parijs; de platen van de tentoonstelling hangen op en geven de kamer een fleurig aanzien zoover dit mogelijk is, want hij is wel een beetje anders dan men in Europa zich een kamer voorstelt. Toch bevat het mij hier goed, maar ik vrees (dat) de Transvaalsche goudmijnen gauw op de fles zullen zijn; verleden week werd er in de couranten gezegd 'the South African Goldfields are the biggest swindle, that ever existed on the face of the earth'. Dat is nogal kras, niet? Aan onze Company alleen kunnen 300 ounce (minstens) de maandelijkse onkosten goed maken, terwijl wij nooit meer dan 210 oz. gehad hebben - van het kapitaal (150.000 pond) is slechts 4000 pond over. En dan is de *Comu Copia* een der kleinsten.

Nu je zult ook wel denken hij is een mooie om zoo maar niets van zich te laten horen, maar (dit is geen praatje) werkelijk heb ik geen ogenblikje gehad om iets te doen behalve slapen en eten.

En nu wat nieuws. Vannorgen werd Robertson en ik op het kantoor van de manager geroepen; wij dachten dat het zou zijn om bedankt te worden, maar neen hoor, want de volgende Maandag word ik behalve wat ik nu ben, tot amalgator (een amalgator bediende zich van de metallurgische methode waarbij goud en zilver, met behulp van kwikzilver, uit hun erts werden gehaald) gepromoveerd met een salaris van 6 pond 10s. per week, en alle Zondagwerk extra, wat ongeveer 7/6 draagt.

Het is alles mooi en wel, maar ik hoop nu maar dat de Company stand zal houden. $\frac{3}{4}$ der companies zijn op het ogenblik shut down.

Enfin, het is nu tenminste een promotie, al brengt het nog meer werk mede, dan ik totnogtoe had, maar je kunt wel begrijpen (dat) ik blij ben. Komt de grote crush hier, dan is het nog altijd genoeg om te gaan klagen.

Mijn nieuwe werk bestaat uit het in orde houden van machinerie en het behandelen van quartz en goud.²²

Cor van Gogh zou zijn kleine neefje, inderdaad pas na jaren ontmoeten en wel in 1897 toen hij met verlof in Nederland was. Hij bezocht zijn zuster, A van Houten van Gogh, die samen met Jo, de weduwe van Theo, in Bussum woonde. Het bezoek van de oom uit Transvaal maakte diepe indruk op het zevenjarige neefje. Ir van Gogh schreef later daarover: "Als jongen vond ik dat prachtig, een oom uit Transvaal, en ik heb een prettige herinnering aan hem; ik kreeg bij zijn komst postzegels." Een verhaal dat Cor deed bij zijn bezoek te Bussum was dat hij trek had in soep en zijn kafferbediende had uitgelegd wat hij moest doen; die bracht het uitgekookte vlees op tafel en had dat vuile water maar weggegooid.²³

De meest uitgebreide brief over zijn leven, en zijn werk in de goudmijn schreef Cor aan zijn moeder vermoedelijk op zondagavond 16 februari 1890. Hij blijkt weinig vertrouwen te hebben in de ontwikkeling van de Witwatersrand: "Nieuws is hier niet, behalve ik vrees de Cornu Copia G.M. Co wel spoedig op de flesch zal zijn. De manager gaat weg op het einde der maand, daar er in Januari slechts 260 oncen uitgekeerd zijn. Wij allen zijn benieuwd wie er nu komen zal in zijn plaats. De influenza heerscht hier ook. Ik ben tot nu toe uitstekend gezond geweest bijna al onze boys (zwarten) echter hebben koorts, ook verschillende blanken, toch is het hier gezonder dan in Joh'brg waar het op het ogenblik bar moet zijn, terwijl in Zoutpansburg er niemand meer is om de dooden te begraven of de stervenden op te passen. Golden South Africa!

Vlak voor mijn deur heeft mijn boy gisteren een slang doodgemaakt een stukje van het vel sluit ik hierbij in." Hier stopt de brief en gaat dan verder op de daarop volgende donderdagmiddag: "Ik eindigde verleden Zondag zoo plotseling, daar ik nog wat moest repareren aan de pomp, waarvoor ik geroepen werd. De volgende maand krijgen wij hier een nieuwe manager, daar deze zijn ontslag genomen of gekregen heeft; ik hoop (dat) de nieuwe een goede wezen zal. Verder nieuws is hier niet, de eene dag is vrijwel hetzelfde als den anderen. Er moet hier zeer veel gewerkt worden, maar dit maakt het daarom niet onaangamer.

²² Brief van Cor aan Theo en Jo, Cornu Copia, Blackstreet, februari 1890, Archief Van Gogh Museum Amsterdam.

²³ D Bax, "Nog 'n keer Cor van Gogh", in *Standpunte*, december 1953, p. 79.

Gisteren middag heb ik mijn kamer eens netjes opgeruimd en met de Parijsche platen aan de muur en portretten en tijdschrift platen ziet het er veel beter uit. Ik heb tot nog toe geen hout genoeg kunnen krijgen om de vloer te voltooien, maar hij ligt er half in; de andere helft is dik met asch bestrooid

Mijn bed of liever gezegd stretcher is wel primitief (eigen maaksel). Het bestaat uit twee lange schragen van boven met zeildoek bespijkerd, toch kan ik u verzekeren (dat) ik er heerlijk op slaap. De wollen deken en plaid zijn onovertreffbaar. Raadt iedereen die hier komt om deze twee artikelen voor alles aan om mede te nemen. Al is het overdag warm, de nachten zijn koud, en vooral als het onweert met hagel zeer koud.

Mijn werk hier bevalt mij best, en vooral hierom, dat ik bijna geheel en al mijn eigen baas ben, daar de manager niets van machinewerk afweet.

Toch vrees ik (dat) deze company even als zoo veel anderen gauw op de flesch zal wezen, daar er niet genoeg goud gevonden wordt om de kosten te dekken. Zoals het nu is, is het misère.

De couranten schrijven vreeselijk scherp tegen het Gouvernement, en veel redacteurs zijn al gevangen genomen.

Als er ooit weer eens oorlog tusschen Engeland en de boeren komt, zal het ook wel anders afloopen dan bij de laatste." Het slot van de brief is op dinsdagmiddag geschreven: "Vanmiddag om 12 uur ben ik van 'shift' gekomen en nu kom ik voor ik ga slapen even een praatje met u houden. Wij hebben het nog steeds geducht druk, daar onze manager a.s. Maandag weggaat en alles voor zijn vertrek op orde gebracht moet worden.

Toch ben ik bang (dat) wij deze maand bitter weinig goud uit zullen keeren.

De 'scrapings' (schraapsel) zijn erg schraal. Dit is zeker, dat deze company even als trouwens de meeste hier in de buurt niets dan bedriegerij op grote schaal is. Johannesburg hoor ik gaat even snel achteruit als het vroeger opklom; Klerksdorp is al bijna op de flesch. Hotel en winkelhouders verlaten de plaats terwijl er al in geen maand iets op de beurs te doen geweest is.

Ja ik voor mij houd het ervoor dat de geheele Goldfields spoedig uitgewerkt zijn en waar dan naar toe? Ik zou het liefste naar Zd. Amerika willen, maar enfin

geen zorgen voor de tijd, de toekomst is iets, waar ik maar niet over denk, laat de dag van morgen maar voor het zijne zorgen."²⁴

De door Cor genoemde terugslag waar de goudmijnen in 1890 mee te kampen hadden was het gevolg van een technische kwestie. De goudhoudende rotslaag ging over in een zone met pyriet, en het op dat moment gehanteerde extractieproces was niet in staat om op rendabele wijze het goud van het pyriet te scheiden. Er trad paniek op en fortuinen gingen verloren. Uiteindelijk zou de Rand worden gered door een jong metallurg uit Cornwall, Alfred James, die een nieuwe werkzame methode vond om het goud te extraheren met behulp van cyanide. De rest van zijn leven zou deze James over de hele wereld bekend staan als Cyanide-James.²⁵

De tijdelijke ineenstorting van de markt zorgde wel voor een opruiming in de goudvelden. Van de aanvankelijke 450 ondernemingen waren er in 1893 nog maar 183 over waarvan er slechts 79 daadwerkelijk goud produceerden.²⁶

DE N.Z.A.S.M.

De laatste tien jaar van zijn arbeidzame leven zou Cor werken voor de roemruchte Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatschappij.

De N.Z.A.S.M. was een staat in de staat. Zij was in Amsterdam opgericht op 21 juni 1887. Het startkapitaal bedroeg 2 miljoen terwijl kort daarna nog een lening werd afgesloten groot 6 miljoen tegen 5%. In 1894 bedroeg het aandelenkapitaal al 14 miljoen en het totaal van de uitgegeven leningen beliep ruim 67 miljoen.²⁷ Kort voor het uitbreken van de oorlog waren er 3 054 blanken en 3 712 kleurlingen in dienst van de maatschappij. Ongeveer de helft van het aantal blanken, 1 536 om precies te zijn, was Nederlanders.²⁸

1890, het jaar waarin Cor voor de N.Z.A.S.M. ging werken, was een belangrijk jaar voor het bedrijf. De lijn Johannesburg-Boksburg, vooral bedoeld om kolen naar de goudmijnen te transporteren, was geopend en de Volksraad besloot tot een nieuwe uitgebreide concessie waardoor de maatschappij de opdracht kreeg voor de Oosterlijn, met een zijtak naar Barberton terwijl ook een verbinding met het zuiden tot aan de grens van de republiek aan haar werd toevertrouwd.²⁹ De

²⁴ Brief van Cor aan Moeder en Mientje, 16 ? febr. 1890, Archief Van Gogh-Museum Amsterdam.

²⁵ A Macmillan, *The Golden City, Johannesburg* (Londen, s.a.), p. 54.

²⁶ Jacobsson, p. 70.

²⁷ *In memoriam N.Z.A.S.M.* (Amsterdam, 1908), p. 94.

²⁸ *Ibid.*, p. 86 en 87.

²⁹ PJ van Winter, *Onder Krugers Hollanders II* (Amsterdam, 1938), p. 112.

N.Z.A.S.M. moest dus beginnen met de aanleg van 645 kilometer spoorweg. Met name de Oosterlijn naar Delagoabaai was een onmisbaar onderdeel van Krugers politiek. De president wilde maximale zelfstandigheid voor Transvaal en een eigen verbinding met de zee, in dit geval de haven van het onder Portugees gezag staande Lourenco Marques.³⁰

Het voert te ver om hier de Transvaalse spoorwegpolitiek te behandelen. Bekend is dat zowel de Kaapkolonie als Natal streefden naar een verbinding met de goudvelden terwijl Kruger de Oosterlijn naar Delagoabaai bevoordeelde.³¹ Na veel tegenslagen kon de Delagoabaailijn op 1 januari 1895 worden geopend, terwijl de lijn over Natal naar Durban aan het einde van datzelfde jaar eveneens voltooid was.

De overstap van Cor van Gogh van de goudvelden naar de spoorwegen blijkt uit zijn laatste bewaard gebleven brief van 8 oktober 1890 geschreven vanuit Johannesburg aan Jo en Theo. Daarin schrijft Cor: "Wat mijn werk aangaat, dat bevalt mij vrij goed tegenwoordig. Je weet natuurlijk (dat) ik hier aan het spoor ben."³² Aanleiding voor zijn brief was echter niet zijn nieuwe werkkring maar omdat hem intussen het bericht had bereikt van de zelfmoord van zijn broer Vincent op 29 juli 1890.

Cor schrijft daarover: "Je weet niet hoe versted ik stond, toen ik de treurige tijding van Vincent hoorde, volkomen begrijp ik (dat) het een enorm gemis en leegte voor je wezen zal, hoewel ik geloof (dat) het voor hemzelf beter is, zzoals nu."³³

Toch lijkt Cor niet al te aangedaan door de dood van zijn broer want op de vorige passage volgt de tamelijk vrolijke herinnering: "Dikwijls nog denk ik aan de plezierige dagen een grootjaar geleden terug, mijn kamer herinnert mij zo dagelijks, daar alle platen, die ik meebracht aan de muur hangen."³⁴

Over het werk van Cor voor de N.Z.A.S.M. zijn we tamelijk goed ingelicht.

³⁰ RC de Jong, e.a. NZASM 100. *The buildings, steam engines and structures of the Netherlands South African Railway Company*, p. 11.

³¹ Van Winter, p. 177.

³² Brief van Cor aan Jo en Theo, Johannesburg, 8 oktober 1890, Archief Van Gogh-Museum Amsterdam.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

In Longland's Pretoria Directory voor het jaar 1899 komt CV van Gogh voor als "Engineer". Zijn postbusadres was Potgieterstraat-Zuid 383, Pretoria, dat wil zeggen dezelfde postbus als die van de N.Z.A.S.M.³⁵

Cor werkte in de centrale werkplaats van de N.Z.A.S.M., een gebouwencomplex, dat ten zuiden van het huidige station van Pretoria lag. Deze werkplaats was de voornaamste vervaardigings- en herstelwerkplaats van het rollende spoorwegmateriaal waarover de N.Z.A.S.M. in Transvaal beschikte. De totale oppervlakte van het terrein, bedroeg 27.000 m² waarvan 8 000 onder dak. In het hoofdgebouw bevonden zich de locomotief-stelplaats, met 23 locostandplaatsen op even zovele verzonken sporen. Verder de draaierij, de smederij, met 14 dubbele smidsvuren, ieder met twee aambeelden, de koperslagerij, de schilderswerkplaats, de beklederswerkplaats en de wagenmakerij met plaats voor 22 voertuigen op 11 sporen. Op het terrein van de Centrale werkplaats lag tevens het Centrale Magazijn met een grote hoeveelheid artikelen. Van de meeste goederen was een voorraad voor minstens 9 maanden aanwezig, dit in verband met de langdurige besteltijden omdat de meeste goederen uit Europa werden betrokken. De administratie bevond zich boven de magazijnen.

Om een beeld te geven van de omvang van het bedrijf kunnen de cijfers over 1897 dienen. In dat jaar kwamen er 231 locomotieven binnen voor herstel, 82 rijtuigen en 1400 wagens. Gemonteerd werden 52 loco's, 17 rijtuigen en 1 350 wagens.

In 1897 werkten er in de Centrale Werkplaats 375 blanken en 176 zwarten. De leiding van deze werkplaats lag in handen van ir. C Ugla.³⁶

Tegen deze achtergrond is korte passage van Cor over zijn werk goed te begrijpen. Hij schrijft aan Theo en Jo: "Voor veertien dagen heb ik met twee anderen eene nieuwe locomotief afgeleverd, die wij gemonteerd hebben."³⁷

Deze periode bij de N.Z.A.S.M. levert via een omweg een van de weinige karakteriseringen van Cor van Gogh op. In 1910 werkte ir. Van Gogh, de zoon van Theo en Jo, als Delftse student, twee maanden in de werkplaats van het Staatsspoor in Tilburg. Daar maakte hij kennis met "baas Groot", de chef van de kopergieterij. Groot vertelde hem dat hij lange tijd met Cor in een huis woonde in Johannesburg in de tijd dat zij collega's waren. Cor was opgeklommen tot de positie van chef van

³⁵ Ploeger, p. 54.

³⁶ In memoriam ... Beschrijving van de Centrale Werkplaats Pretoria, p. 76 e.v.

³⁷ Cor aan Theo en Jo, Johannesburg, 8 oktober 1890, Archief Van Gogh-Museum Amsterdam. Inv.no. b.837 v / 1962.

de stelplaats van de locomotieven en Groot herinnerde zich dat Cor van Gogh heftig van aard was.³⁸

Op 16 februari 1898 trad Cornelis Vincent van Gogh in het huwelijk met de twintigjarige Anna Catherine Fuchs. Zij was geboren in Duitsland maar woonde reeds 16 jaar in Pretoria. Volgens zijn eigen vermelding op het trouwcertificaat was Cor reeds acht jaar in Transvaal en had hij geen toestemming gevraagd voor het huwelijk aan zijn moeder. Catherina had wel toestemming van haar ouders. Het huwelijk vond plaats zonder huwelijksvoorwaarden. Het huwelijk werd voltrokken door de Nederlandse priester Giles Joseph van Laar (overleden te Klerksdorp 9-1-1909). Getuigen waren JP Koeberg en F Fuchs.³⁹ Het was een ongelukkig huwelijk en het paar ging na acht maanden uit elkaar.

Later dat jaar, 17-10-1898, verscheen Cor voor procureur Steven Kornelis Hinno Lingbeek, geboren Veenendaal 1871 en gestorven te Arnhem op 12-3-1908, om zijn testament op te stellen. Volgens deze wilsbeschikking was Cor op de genoemde dag gezond naar lichaam en geest en wees hij als enige erfgenaam van zijn roerende en onroerende bezittingen zijn moeder aan, de weduwe Anna Cornelia van Gogh, geboren Carbentius, woonachtig te Den Haag, Prins Hendrikstraat 25.⁴⁰

DE BOERENoorlog

Reeds voordat in oktober 1899 de lang verwachte oorlog tussen de Boerenrepublieken en Engeland uitbrak, kwamen Nederlanders en Oud-Nederlanders die in de ZAR woonachtig waren bijeen om te bespreken wat te doen in geval van oorlog. Deze gesprekken werden geleid door oud-staatsprocureur dr. HJ Coster. Op een vergadering van 7-9-1899 werd besloten om een corps van Nederlanders en oud-Nederlanders te stichten en om dit corps ter beschikking te stellen van de Transvaalse overheid. De uitvoerende raad (de regering Kruger) accepteerde dit aanbod op 22-9-1899. Het lid van de Eerste Volksraad, kommandant Johannes Petrus la Grange Lombard, werd gekozen tot bevelhebber van dit korps dat uit twee afdelingen bestond (veld- en ganizoensdienst). De aanvankelijke sterkte van de eenheid was 450 man (velddienst 150 en garnizoensdienst ongeveer 300).⁴¹ Cor van Gogh komt niet voor bij degenen die zich aanmeldden. Daar kunnen twee redenen voor zijn geweest: hij had zich nog niet met een van de strijdende partijen kunnen

³⁸ Bax, p. 80.

³⁹ Transvaalse Argief Bewaarplek (TAB) Pretoria. Duplikate register van huwelikbevestigings, Pretoria 1898, nr. 84.

⁴⁰ TAB, boedel 17188, district Pretoria, Cornelis Vincent van Gogh.

⁴¹ J van Dalsen, *Die Hollander-korps tydens die Tweede Vryheidsoorlog, Historische Studies 4* (Pretoria, 1943), p. 63 e.v.

vereenzelvigen of de N.Z.A.S.M. beschouwde hem als een onmisbare werknemer. Het laatste is gelet op zijn functie, chef van stelplaats, het meest waarschijnlijk.

Begin december verschenen in de regeringsgezinde kranten *Standard and Diggers News* (Johannesburg) en *De Volksstem* (Pretoria) berichten over ondernemers die bereid waren om regeringsvijandige eenheden financieel te ondersteunen. Deze berichten leidden tot petitie in Pretoria waarin aan de regering werd gevraagd om deze bedrijven onmiddellijk te sluiten en "(b)estuurders en bedienden daarvan, zonder enig verzuim, over de grenzen te zetten; daar alreeds genoeg bewijs van verraders in ons midden bestaat". Cornelis Vincent van Gogh heeft zijn handtekening onder een van deze petitie geplaatst en op deze wijze duidelijk gemaakt aan welke kant hij stond.⁴²

Dan begint op 11 oktober 1899 de Boerenoorlog waarin volgens de historicus HL Wesseling Groot-Britannië streed tegen twee kleine republiekjes waarvan de bevolking (ongeveer 300 000 mensen) die van een stad als het Nederlandse Utrecht nauwelijks overtrof.⁴³ Daarbij laat hij echter wel buiten beschouwing dat naar schatting 880 000 zwarten in Transvaal en de Oranje Vrijstaat, weliswaar weinig aandeel hadden in de gevechtshandelingen maar wel de economieën van beide landen draaiende hielden zoals Pakenham terecht opmerkt.⁴⁴

Zoals bekend namen de Boeren, goed uitgerust met Duitse wapens, het initiatief en brachten in de beginfase de Engelsen slag op slag toe. Vooral in de tweede week van december 1899, bekend bij de Engelsen als de "Black week" behaalden de Boeren grote militaire successen.

In deze eerste fase van de oorlog speelde de N.Z.A.S.M. een grote rol. Direct bij de aarvang van de vijandelijkheden maakte de regering van de ZAR gebruik van haar recht om bij oorlogsgevaar, in het belang van de landsverdediging te beschikken over de spoorlijnen en alles wat daartoe behoorde.⁴⁵ Omdat het normale vervoer sterk was teruggelopen kon de maatschappij zich volledig richten op haar nieuwe militaire taak. Met name de lijn naar het front in Natal was van het grootste belang voor de aanvoer van goederen en troepen.⁴⁶ De Centrale Werkplaats vervulde in deze tijd een zware taak. In feite was zij het arsenaal voor de troepen van de ZAR. Er werden onder meer kanonnen gerepareerd, munitieonderdelen

⁴² TAB, SS 8034, R 2499/99, verscheidene gelijklopende petitie. De handtekening van Cor van Gogh is nr. 271.

⁴³ HL Wesseling, *Verdeel en heers, de deling van Afrika 1880-1914* (Amsterdam, 1992), p. 40.

⁴⁴ T Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1992), p. 258.

⁴⁵ In memoriam..., Amsterdam, 1908, p. 107.

⁴⁶ Van Winter, p. 340.

gemaakt, en hoefijzers voor de paarden vervaardigd. Ook werden er vier complete ambulancetreinen uitgerust.⁴⁷ Ongetwijfeld heeft Cor van Gogh een aandeel in deze activiteiten gehad. Op zeker moment is hij echter in krijgsdienst gegaan. De N.Z.A.S.M. kende daartoe twee mogelijkheden. Getrouwde mannen, zoals Cor, die gemist konden worden, behielden tweederde van hun salaris. Maar vrijwilligers die, zonder opgecommandeerd te zijn, dienst namen, verspeelden hun loon.⁴⁸ Wat Cor heeft gedaan is onbekend. Gelet op het belang van zijn functie, lijkt het erop dat hij ontslag heeft genomen en zich als vrijwilliger heeft opgegeven. Voor een Nederlander was dat een hele stap want de deelname van Nederlanders aan de Boerenoorlog was om een drietal redenen problematisch:

1. Er was weinig identificatie van de Nederlanders met de Boeren (wel met hun zaak).
2. Onder de Boeren leefde vrij algemeen de Hollanderhaat.
3. Veel Nederlanders waren ongeschikt voor de krijg.

Bezien wij dit nader. Onder veel Nederlanders bestond weinig sympathie voor de Boeren terwijl er wel sympathie voor hun zaak was. Deze tweeslachtigheid wordt heel goed geïllustreerd door Karel van Berg, een Nederlandse bankbediende die op 20 augustus 1899 naar huis schreef: "Sympathie voor de Boeren persoonlijk kunnen wij die hier in het land wonen allerminst hebben, wij die getuige zijn van het aanhoudend geknoei en gescharrel dat hier alles beheerscht, van de oppervlakkigheid en domheid waarmee de gewichtigste zaken behandeld worden, wij gelooven dat een goed Engelsch bestuur, van Engelsche ambtenaren, namelijk, niet van de Rhodesklike, voor het land zelf werkelijk eene verbetering zou zijn, en wij dan heel wat bevredigender toestanden zouden krijgen."

Na deze niet malse kritiek gaat hij echter als volgt verder: "De zaak der Boeren is mij sympathiek genoeg, zoo zelfs dat ik uit pure verontwaardiging voor het kennelijk drijven van Chamberlain en de Jingo's, over de grote trouweloosheid van het volk, werkelijk aan het vechten zou raken voor de Boeren."⁴⁹ Niet veel later meldde hij zich inderdaad als vrijwilliger voor de zaak van de Boeren.

De persoonlijke weerstand van veel Nederlanders tegen de Boeren leefde ook andersom. Jan Smuts schreef zelfs over de Nederlanders: "Zo zij enige hartstocht tonen dan is die het bespottelijke doel om van Transvaal een klein Hollandje te maken."⁵⁰

⁴⁷ De Jong e.a., p. 231.

⁴⁸ In memoriam..., p. 109.

⁴⁹ Beste ouders, brieven uit Transvaal van Karel van den Berg 1896-1900, Amsterdam 1999, p. 291.

⁵⁰ MH van Meurs, JC Smuts, staatsman, hollist, generaal (Amsterdam, 1997), p. 32.

Bij de tegenstanders van het Hollanderement in Transvaal telde vooral de Hollandse vrijzinnigheid die afstak tegen de conservatieve en streng religieuze geest van de Transvaalse Boeren, en de afgunst met betrekking tot de door de Hollanders ingenomen posities.⁵¹ Tenslotte was er dan nog het probleem dat veel Nederlanders niet erg geschikt waren voor het krijgsbedrijf. Zij waren niet gehard door een leven in het veld en misten vaak de essentiële vaardigheden van de Boerenstrijders namelijk goed paardrijden en goed schieten. Karel van der Berg schrijft over de Hollanders die onder Jan Lombard uittrokken: "Ik zie nu wat een zootje het eigenlijk is, dat bijna de helft ervan niet behoorlijk kunnen rijden of schieten, dat zij dus meer in den weg zullen staan, ja zelfs voor hun medestrijders gevaarlijk kunnen worden."⁵² Veel Boeren hadden inderdaad weinig op met hun Nederlandse strijdmakers. Van de ongeveer 2 000 buitenlandse vrijwilligers die aan de kant van de Boeren vochten ervoeren juist de Nederlanders de meeste minachting en achterdocht van de kant van de Boeren.⁵³ Minachting die enerzijds voortkwam uit de Hollanderhaat en anderzijds uit de povere krijgsverrichtingen van de Nederlanders. Intussen ging het voor de Boeren bergafwaarts aan het front. Nadat de falende Engelse generaal Buller was vervangen door de oude veldmaarschalk Roberts en de niet minder bekende Kitchener en nadat de Engelse troepenmacht aanzienlijk was versterkt, keerden de kansen. De Boeren hadden na hun aanvankelijke snelle opmars de oorlog om laten slaan in een belegeringsoorlog waarbij zij de Britse troepen bij Ladysmith, Mafeking en Kimberley insloten. Daarmee zagen zij af van verrassingsaanvallen op de Kaapkolonie en zelfs van een doortocht naar zee, naar de haven van Durban. Zodoende viel de aanval van de Boeren stil en konden de Engelsen het initiatief overnemen. Roberts en Kitchener begonnen aan een opmars vanuit Kaapstad langs de spoorlijn naar Kimberley en Mafeking met de bedoeling om van daaruit Bloemfontein en Pretoria te bedreigen. In de tiendaagse slag bij Paardeberg werd het leger van Cronjé ingesloten waarop deze generaal op 27 februari 1900 besloot zich met 4 069 Boeren over te geven. Pakenham concludeert: "Cronjé's blunders had outmarched Kitchener's and Roberts after all. It was the first great British victory in the war."⁵⁴ Deze nederlaag betekende een ramp voor de Boeren en het keerpunt in de oorlog.

In deze fase van de oorlog duikt Cor van Gogh weer op uit de archieven, nu actief strijdend aan de kant van de Boeren.

⁵¹ GJ Schutte, *Nederland en de Afrikaners, adhesie en aversie* (Franeker, 1986), p.141.

⁵² Beste ouders, brieven uit Transvaal van Karel van den Berg 1896-1900, Amsterdam 1999, p. 302.

⁵³ F Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boereoorlog 1899-1902* (Kaapstad/Johannesburg, 1991), p. 267.

⁵⁴ Pakenham, p. 342.

Het was de Nederlanders aan het front niet best afgegaan. Op 21 oktober 1899 had het Hollanderkorps deelgenomen aan de slag om Elandslaagte waarbij de Boerenmacht van 800 man het op moest nemen tegen ongeveer 7 000 Engelsen. Het gevecht liep uit op een complete nederlaag voor de Boeren en ook het Hollanderkorps leed zware verliezen: 8 doden, 20 gewonden, 35 werden krijgsgevangene gemaakt en twee waren vermist. Slecht 44 bleven ongedeerd. President Kruger en kommandant-generaal Joubert waren uiterst ontevreden over de geleverde prestatie en gaven geen toestemming het Korps te reorganiseren.⁵⁵ Daarop verspreidden de Nederlanders zich over de verschillende commando's. Maar toen in maart 1900 door de regering toestemming werd gegeven tot de oprichting van een vreemdelingenlegioen onder kolonel de Villebois-Mareuil werd een nieuwe lichte Nederlanders in Pretoria georganiseerd door kommandant Smorenburg. Deze Nederlanders, 80 in getal, werden op 21 maart in Kroonstad geïnspecteerd door Villebois-Mareuil.⁵⁶ Of Cor hierbij was staat niet vast maar ligt wel voor de hand omdat hij kort daarna in de nabijheid actief is in het Vrijwilligerskorps van JSF Bignaut dat in april 1900 bedrijvig was in de buurt van Brandfort.

De militaire situatie daar was als volgt: Na de overgave van generaal Cronjé bij Paardekraal namen de Engelsen 13 maart 1900 bezit van Bloemfontein. In de hoofdstad van de Oranje Vrijstaat maakte Lord Roberts het Britse leger gereed voor zijn tocht naar Pretoria. Vanaf Bloemfontein werden patrouilles uitgestuurd om de spoorlijn naar het noorden te verkennen. Op 31 maart 1900 vonden hevige schermutselingen plaats tussen de Boeren en Britse patrouilles "aan die Koornspruit". De Boerencommando's kozen aanvankelijk positie in de heuvels ten zuiden van Brandfort. Maar toen de Britten voorzien van grof geschut naar het noorden optrokken moest generaal De La Rey die stellingen weer ontruimen. Keeromspruit bij Brandfort werd de volgende verdedigingslinie. Die kon slechts kort worden gehouden want toen de Engelsen de heuvels bij Brandfort bezetten en hun kanonnen op de burgers in Keeromspruit richtten moest ook deze laatste stelling bij Brandfort ontruimd worden. Vanaf 31 maart 1900 was Brandfort onder Engels militair beheer.⁵⁷

Even terzijde: een jaar later in maart 1901 werd er bij Brandfort een concentratiekamp opgericht dat met 4 128 bewoners (gemeten april 1902) na Bloemfontein (5 654) het grootste concentratiekamp in de Vrijstaat was. In oktober

⁵⁵ Van Dalsen, p. 33.

⁵⁶ W van Everdingen, *De oorlog in Zuid-Afrika*, deel II, (Deift, 1905), p. 143.

⁵⁷ JA Heese, *Eeufees gedenkboek, N.G. Gemeente Brandfort 1875-1975*, p. 49.

1901 had Brandfort wel het hoogste sterftecijfer van alle concentratiekampen. Van de 3 860 inwoners stierven er 375.⁵⁸

Cor van Gogh was betrokken bij de schermutselingen bij Brandfort ook al weten we niet precies op welke wijze.

Volgens Martin Bailey viel Cor tijdens deze gevechten in Britse handen al geeft hij hiervoor geen bewijsplaats.⁵⁹ Ook andere mogelijkheden doen zich voor. Vanaf 31 maart, na de verovering van Bloemfontein en Brandfort, legden veel strijders aan Boerenzijde de wapens neer. Pas na de verovering van Pretoria en na het besluit van de Boerengeneraals om de oorlog als guerrillaoorlog voort te zetten besloten veel burgers de wapens weer op te nemen. In ieder geval heerste er bij Brandfort, tussen 31 maart en 12 april, de sterfdag van Cor van Gogh, rust aan het front.

Vast staat ook dat Cor niet meer tot vechten in staat was omdat hij geplaagd werd door hevige koortsaanvallen. Hij viel in Engelse handen en kwam terecht in het hospitaal van het Rode Kruis voor krijgsgevangenen POWS.⁶⁰ De Brandfortse historicus Leandr  Hanekom heeft vrij recent ontdekt dat genoemd hospitaal gevestigd was in een schoolgebouw, in Brandfort, dat in 1907 werd gesloopt. Vermoedelijk gaat het hierbij om een herontdekking zoals uit de rest van de tekst zal blijken. Kort voor de verovering door de Engelsen werd het schoolgebouw te Brandfort al gebruikt door een afdeling van het Nederlandse Rode Kruis dat op 9 maart Brandfort was binnen gekomen en dat bestond uit de doctoren van Dissel, Bornhaupt en Van Leersum plus een niet nader genoemd aantal zusters. In zijn verslag schrijft dr. Van Leersum: "Ik bezocht met den heer Smit, den waarnemenden krijgscommissaris eenige gebouwen en vond het schoolgebouw en een particulier huis, daartegenover gelegen, voor ons doel geschikt. Omtrent het verkrijgen van het schoolgebouw, wendde ik mij telegrafisch tot den Superintendent van onderwijs, de heer Baartman, die aanvankelijk weinig geneigdheid betoonde om ons te helpen, doch later zijne toestemming gaf."⁶¹ Dat ditzelfde gebouw later ook door de Engelsen werd gebruikt ligt zeer voor de hand want Brandfort bestond in die tijd uit niet veel meer dan  en enkele brede straat, met een station aan het noordoostelijke einde gelegen. Het schoolgebouw bevond zich in het zuidwestelijke deel.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 50.

⁵⁹ M Bailey, "Vincent's other brother" in *Apollo*, oktober 1993, p. 218.

⁶⁰ R Macnab, *The French Colonel Villebois-Mareuil and the Boers 1899-1900* (London, 1975), p.163.

⁶¹ Handelingen van het Nederlandsche Rode Kruis. Rapport van dr. Van Leersum, tijdvak 1 juli 1898-30 juni 1901 (Den Haag 1901), p. 365.

In het schooltje werden een negental bedden geplaatst, een operatietafel en verdere chirurgische zaken. De lokalen waren ruim en luchtig maar de ingangen waren zo nauw dat van de brancards geen gebruik kon worden gemaakt.⁶²

Van de omstandigheden waarin de artsen van het Rode Kruis in die dagen moesten werken kan men zich nauwelijks een voorstelling maken. De hospitaalgebouwtjes waren dikwijls overvol en operaties moesten onder de primitiefste omstandigheden worden uitgevoerd. Bij gebrek aan bedden werden patiënten niet zelden gewoon zittend op een stoel geopereerd.⁶³

Toen het noodhospitaal in Brandfort klaar was, werd het bezocht door Commandant-Generaal Joubert die in het dorp was en zich enige tijd onderhield met de gewonden. Naarmate de Engelsen dichterbij kwamen, werd het steeds drukker in het dorp. Boerencommando's komend van de Modderrivier trokken door het dorp, gevolgd door grote troepen vee en vluchtende Boerenfamilies die allen noordwaarts gaande, voor de Engelsen uitvluchtten. Op advies van generaal De Wet, liet dr. Van Leersum op 14 maart het pas geopende hospitaal alweer opbreken, onder meer omdat de patiënten Engelse gevangenschap vreesden. Zieken, gewonden en verzorgers vertrokken met ossenwagens richting Winburg.⁶⁴ Als op 31 maart de Engelsen bezit nemen van Brandfort en daar in het schooltje hun eigen hospitaal inrichten moet het welhaast om hetzelfde gebouwtje gaan.

Cor overleed aldaar op 12 april 1900. In het doods-certificaat dat op 22-11-1900 door een vertegenwoordiger van het inlichtingenbureau van het Transvaalse Rode Kruis, EM Ellenberger, opgesteld is, wordt vermeld dat Cor van Gogh, behorende bij het vrijwilligerscorps van Blignaut "op den 12 den April 1900 te Brandfort door een ongeluk gedurende zijn ziekte (koorts) het leven verloren heeft".⁶⁵

In het register van dooden van 13-4-1900 vermeld Ellenberger al dat het om zelfmoord gaat. Onder de opmerkingen schrijft hij: "Gedurende koorts van het leven beroofd."⁶⁶

⁶² Ibid., p. 367.

⁶³ JC Roos, *Het Transvaalse Rode Kruis gedurende die Tweede Vryheidsoorlog 1899-1902* (Pretoria, 1943).

⁶⁴ *Handelingen van ...*, p.370.

⁶⁵ TAB, Rooikruisargief, band 16, p. 38.

⁶⁶ TAB, Rooikruisargief, band 17, p. 31.

Eén van de overblijvende mysteries is de vraag: waar ligt Cor begraven. Vermoedelijk is dat op de begraafplaats van Brandfort. Het probleem is echter dat de graven uit 1900 niet van opschriften zijn voorzien en dat er geen registers is waarin vermeld staat wie in welk graf begraven ligt. In principe komen drie onge Markeerde graven in aanmerking als laatste rustplaats van Cor van Gogh. Het mysterie zou kunnen worden opgelost wanneer men de graven zou openen om DNA monsters te nemen en die te vergelijken met het DNA structuur van familieleden. Op dezelfde wijze kon bijvoorbeeld ook onomstotelijk worden aangetoond dat de in Berlijn gevonden botten van Martin Bormann daadwerkelijk toebehoorden aan deze handlangers van Hitler.

Momenteel resteert slechts één fysiek bewijs van Cor van Goghs aanwezigheid in Zuid-Afrika. Op de muur van de Nederlands Hervormde kerk in Pretoria is een gedenksteen bevestigd ter herinnering aan de Nederlanders en Oud-Nederlanders die gevallen zijn voor de republieken in de Boerenoorlog. Onder de 77 namen bevindt zich ook die van Cor van Gogh.